

OP HET WOLVENSPoor. VRIJWILLIGERS SJOUWEN DOOR DE SNEEUW

Klarissa Nienhuys

Op een paar plaatsen in Europa kunnen vrijwilligers participeren in wolvenonderzoek. Eén van die plaatsen is Zatwarnica, in het zuidoostelijke puntje van Polen. Het onderzoek aldaar door de bioloog Wojciech Smietana, samen met vrijwilligers, is van doorslaggevend belang geweest in het debat over de wettelijke bescherming van wolven in Polen. Voortgezet onderzoek, educatie en de hulp van vrijwilligers is broodnodig om die bescherming ook in de praktijk te realiseren en in stand te houden. Dit verhaal is gebaseerd op twee bezoeken aan de Workshop for Wildlife Research, in oktober 1999 en in maart 2000.

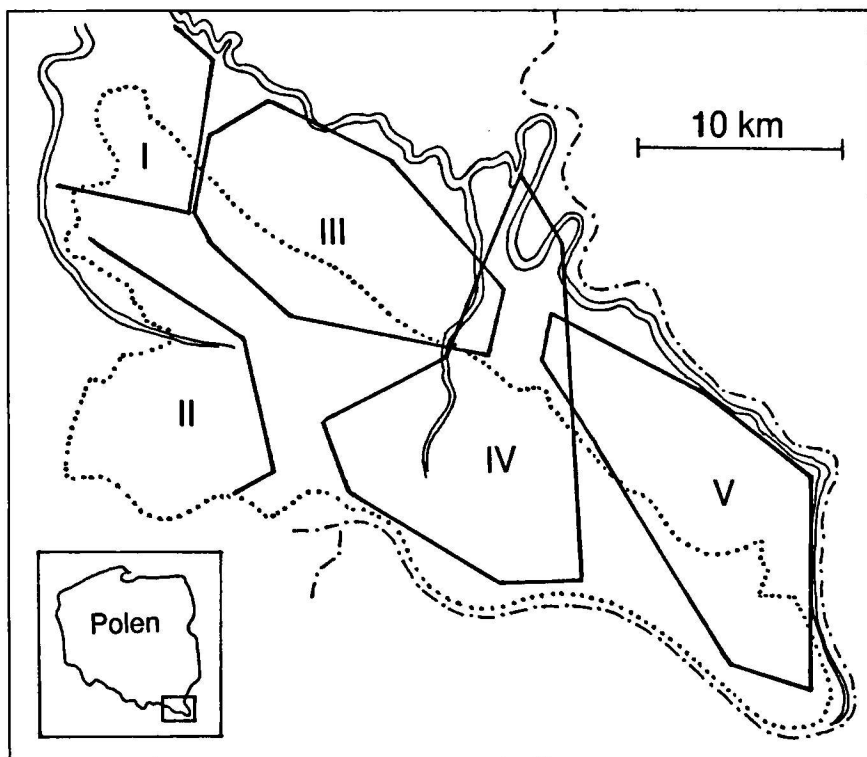

In Zuidoost Polen, bij het drielandenpunt met Slowakije en de Oekraïne, ligt een gebied met het hoogste aantal wolven per vierkante kilometer van Europa, het Bieszczady Nationaal Park. De leefgebieden van de wolven liggen zowel binnen als buiten het Nationaal Park, een gebied in de uitlopers van de Karpaten met bergruggen tot even boven de boomgrens, beukenbossen en glooiende grasgebieden, valleien en rivieren. Het park werd in 1993 onderdeel van het Internationale Biosfeer Reservaat 'Oost Karpaten' (zie figuur 1).

Onbeperkte jacht

Het onderzoek van Smietana begon in 1988. Op dat moment had de wolvenpopulatie in Polen zich min of meer hersteld van de decimering in de periode 1945-1975. Na de Tweede Wereldoorlog stond de regering ten behoeve van veehouders toe, dat de naar schatting duizend wolven onbeperkt bejaagd en vergiftigd konden worden. Om volledige uitroeiing te voorkomen werd in 1975 bepaald dat alleen jagers wolven

Prenten van wolven in de sneeuw.
Foto Klarissa Nienhuys

Figuur 1. Waar Polen, de Oekraïne en Slowakije aan elkaar grenzen (streepjeslijnen) ligt het Internationale Biosfeer Reservaat 'Oost-Karpaten' met een totale oppervlakte van 1538 km². Het Poolse deel daarvan bestaat uit twee landschapsparken (waar gejaagd wordt) en Bieszczady Nationaal Park (271 km²). De grens van dit laatste park is met een stippe lijn aangegeven. In de periode 1991-1995 lagen de territoria van vijf wolvenroedels (I t/m V) zoals hier aangegeven. Rivieren en bergruggen vormen natuurlijke grenzen tussen de roedels. Het gebied waar de roedels III ('Dwernik'), IV en V rondlopen is het onderzoeksgebied; het is 520 km², ongeveer zo groot als de helft van de Veluwe. Naar Smietana & Wajda, 1997.

echter het langst, tot april 1998, voordat de wolf wettelijk beschermd werd verklaard (Workshop enz., 2000; Okarma, 2000).

Figuur 2. Het aantal geschoten wolven per provincie in de periode 1980-1990. Bron: Okarma, 2000. Ruim 40% werd geschoten in de meest zuid-oostelijke provincie, waar nu het IBR 'Oost-Karpaten' ligt. Hier werd de wolf pas in april 1998 als beschermde diersoort aangewezen, als laatste provincie in Polen.

mochten doden. Later werd ook een beperking van het jachtseizoen van kracht. Rond 1988 werd het jagen voor de sport echter steeds populairder (figuur 2). Jagers uit de rijke delen van Europa waren en zijn bereid om vele duizenden guldens neer te tellen om een wolf aan hun trofeeën te kunnen toevoegen. De wolvenpopulatie begon daardoor weer snel af te nemen. Maar tegelijkertijd veranderde de publieke opinie ten gunste van de wolf. In de meeste provincies van Polen werd de wolf tussen 1992 en 1994 als beschermde diersoort aangewezen. In de meest zuid-oostelijke provincie, waar zich de meeste wolven bevonden en veruit de meeste wolven werden geschoten, duurde het

In het debat dat uiteindelijk leidde tot de volledige bescherming van de wolf in Polen, hebben de resultaten van het onderzoek in Bieszczady, mede dankzij de vrijwilligers, een doorslaggevende rol gespeeld. De jagerslobby gaf wolven de schuld van de achteruitgang van de hertenstand, maar het onderzoek liet zien dat de jagers dit zelf veroorzaakt hadden (Smietana & Wajda, 1997).

Workshop

Nog steeds is er in dit gebied een zeer sterke lobby van jagers en veehouders om de bescherming van de wolven (en beren) weer ongedaan te maken. Er wordt ook nog steeds illegaal op wolven gejaagd, terwijl de jachttopziener de andere kant uitkijkt. Met de 'Workshop for Wildlife Research' probeert Smietana bij te dragen aan een vreedzame samenleving tussen mensen en wolven, door middel van onderzoek en educatie. Vrijwilligers kunnen als *Ecovolunteer* tegen betaling deelnemen aan het onderzoek en andere werkzaamheden. De helft van het bedrag komt ten goede aan het project. Vrijwilligers helpen zo financieel en met hun werkzaamheden mee aan het onderzoek (Workshop enz., 2000).

Het onderzoek richt zich op de predator-prooi verhouding, vooral bij wolven, maar ook bij de beren en lynxen in het gebied. Er worden gegevens verzameld over het aantal predatoren, hun uitwerpselen, karkassen van prooien en het aantal prooidieren.

Sporen tellen

Wolven in Polen zijn zeer schuw. Ze hebben hun leven dan ook te danken aan de kunst om bij mensen uit de buurt te blijven. Ze zijn vooral actief in de schemering en 's nachts. In de bosrijke omgeving kan men ze ook moeilijk met een verrekijker tellen. Daarom telt men wolven door hun sporen te bekijken.

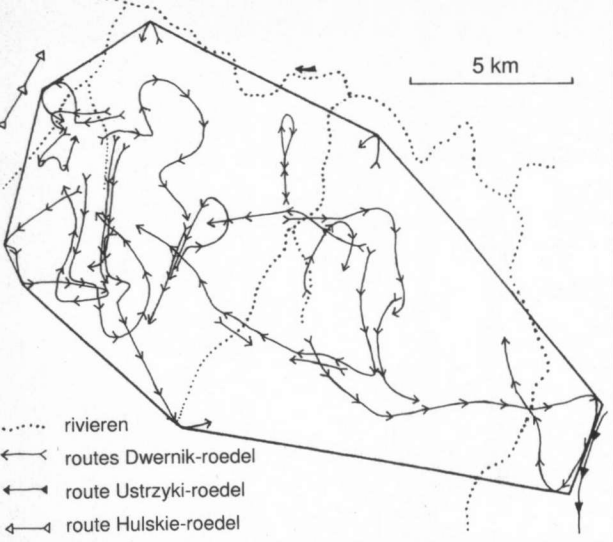
Zolang er genoeg te eten is, blijven wolven liefst binnen hun eigen territorium (zie figuur 1). De roedels in het onderzoeksgebied bestaan ongeveer uit vijf dieren. Aan het begin van de winter zijn de roedels meestal groter. Door sterfte van de jongen neemt de omvang weer af. De beste tijd van het jaar om wolven(sporen) te tellen is aan het eind van de winter, in februari of maart. Op dat moment hebben de sterkste jongen hun eerste winter overleefd. Het sneeuwt nog regelmatig, dus er is elke

Wolven lopen graag precies in een rijtje achter elkaar. Om te weten uit hoeveel wolven een roedel bestaat, moet je het spoor volgen tot het helemaal in individuele sporen opsplijt. Foto Klarissa Nienhuys

dag een goede kans om verse sporen te vinden. De wolven slapen overdag graag in het bos, boven op een heuvel. Op zoek naar voedsel dalen de herten en reeën af naar de warmere valleien, tot bij de rivieren en beken, waar minder of geen sneeuw ligt. De wolven volgen de prooien, ze gaan tegen de avond naar beneden en klimmen 's ochtends weer naar de toppen van de heuvels.

De kunst is om zo te lopen, dat men op één dag alle sporen van het roedel van de afgelopen nacht waarneemt. Kruist een collectief spoor van wolven het pad, dan wordt dit heuvel op of heuvel af gevolgd tot het zich helemaal in individuele sporen opsplijt. Het zal duidelijk zijn dat je het volgen van sporen bij voorkeur met meer mensen tegelijk uitvoert. Een solitaire wolf voegt zich meestal na een tijdje weer bij de rest van het roedel. Het volgen van een

Figuur 3. De routes van het Dwernik-roedel die in de winter 1994/95 met een groep vrijwilligers in kaart zijn gebracht. Bron: Smietana & Wajda, 1997.

spoor is soms wel afzien, vooral als een dier kilometers in het rond loopt. Maar het levert wel fantastische wandelingen en klimpartijen op. Zo was het in maart 2000 een tijd onduidelijk of het Dwernikroedel (zie figuur 1 en 3) vier of zeven wolven telde. Uiteindelijk kwamen we tot de conclusie dat er waar-

Wolven markeren hun territorium met urine, maar ook met keutels. Die worden gebruikt om de samenstelling van het voedsel te onderzoeken. Foto Klarissa Nienhuys

schijnlijk vier volwassen dieren waren, die tijdens de jacht hun drie jongen ergens achterlieten.

Zenders

Tot voor kort heeft de jagerslobby in de regio met succes een vergunning voor de toepassing van halsbandzenders weten te blokkeren. Maar in november 1999 heeft Smietana dan toch eindelijk zo'n vergunning voor de wolven gekregen. Nu worden er dus halsbandvallen opgezet, die regelmatig gecontroleerd moeten worden. De wolven zijn tot nu toe erg slim gebleken. Tot april 2000 had geen van de vallen resultaat gehad. Als eenmaal één wolf in een roedel een zender draagt, wordt het volgen van de roedels misschien wat eenvoudiger. In het gebied loopt wel al een lynx rond met een halsbandzender, die ongeveer om de andere dag gepeild wordt.

Prooidieren

In dit gebied eten de wolven hoofdzakelijk edelherten: 60% tot 90%. Verder worden reeën en jonge wilde zwijnen gepakt. Volwassen wilde zwijnen niet: die kunnen zich blijkbaar goed verdedigen. De hertenpopulatie neemt de laatste jaren duidelijk weer af. De oorzaak moet gezocht worden bij de jagers, die bij voorkeur op volwassen dieren in de kracht van hun leven schieten. Mogelijk

verandert hierdoor de voedselsamenstelling van de wolven.

Informatie over prooidieren wordt op verschillende manieren verzameld. Ten eerste wordt de samenstelling van het wolvenvoedsel vastgesteld door analyse van uitwerpselen. De uitwerpselen bevatten opvallend veel haren en vaak stukjes bot. De 'oogst' van een dag sporen volgen en keutels verzamelen wordt ingevroren en later opgewerkt. De verhouding tussen de prooien wordt vooral vastgesteld door determinatie van de haren (Smietana & Klimek, 1993). De tweede bron van informatie zijn karkassen van gedode prooien. Deze zijn in de winter het gemakkelijkst te vinden, doordat de wolven dan in de valleien jagen en hun sporen beter te volgen zijn. In zomer en winter is het van belang om in het bos op de activiteit van vogels te letten. Op- of rondvliegende raven zijn een vrij zekere aanwijzing voor een vers karkas, maar later komen er ook Vlaamse gaaien en mezen op af. Van een karkas worden indien mogelijk het kaakbeen, eventueel het gewei en het dijbeen meegenomen. De eerste twee geven een indicatie van de leeftijd van het dier. Een rood, dus weinig vet bevattend beenmerg in het dijbeen wijst

Om de leeftijd en conditie te bepalen van de gevonden prooien, worden de onderkaak, het gewei en het dijbeen meegenomen door de onderzoeker Smietana. Foto Klarissa Nienhuys

op een slechte conditie van het prooidier (Bobek et al., 1992).

Herten tellen

De ontwikkeling in de populatie prooidieren wordt zo niet uitputtend dan toch wel systematisch genoeg door observatie bijgehouden om belangrijke verschuivingen te kunnen constateren. In de bronstijd wordt op het gehoor het aantal burlende herten geteld. In alle jaargetijden worden met vrijwilligers een soort safaritochten gemaakt, om zoveel mogelijk edelherten en reeën te *spotten*. In de zomer zijn in bepaalde gebieden 's morgens vroeg grote groepen grazende edelherten te zien. Tenslotte houdt de onderzoeker via de officiële instellingen voor jachtvergunningen bij, hoeveel hinden en herten in welke leeftijdscategorieën er geschoten worden.

Schapenhonden

De 'Workshop for Wildlife Research' is opgezet om een betere natuurbescherming in het Bieszczady gebied te bevorderen, zowel binnen als buiten het

Op 'safari-tochten' door het gebied worden vooral herten en reeën geteld. Deze herten maakten deel uit van een groep van 27, op een dag waarop zes paar ogen in totaal 82 edelherten en 10 reeën telden.
Foto Klarissa Nienhuys

Nationale Park. Naast het onderzoek zijn er twee belangrijke aandachtspunten: de introductie van Tatra-schapenhonden bij lokale boeren en een educatieprogramma voor bewoners en toeristen. Beide activiteiten hebben tot doel de bevolking te leren hoe mensen in een gebied met wolven zonder grote problemen kunnen leven.

Tatra-schapenhonden werden vroeger veel gebruikt om schapen en geiten tegen wolven te beschermen. Deze traditie is grotendeels verloren gegaan. Het programma omvat het fokken, trainen en weer introduceren van deze honden. Boeren worden volledig schadeloos gesteld als een schaap door een wolf wordt opgegeten. Maar boeren verliezen hun vee liever niet. Wolvenroedels in de Bieszczady hebben nog wel genoeg te eten. Maar als hun aantallen zich uitbreiden, zullen sommige wolven verder Polen intrekken waar meer schapen en minder herten zijn. Daar zouden wolven echt een probleem kunnen gaan vormen. Tatra-schapenhonden zijn ooit speciaal gefokt voor het beschermen van

schaapskudden tegen wolven. De honden zijn wit en wollig en van een afstand nauwelijks te onderscheiden van de schapen. Een wolf die een kudde schapen rustig wil bekijken of die probeert aan te vallen, wordt ernstig gestoord door het hondengeblaf. De honden moeten leren de schapen en geiten als hun eigendom te beschouwen, daarom worden zij van jongs af aan met hen vertrouwd gemaakt. Boeren die eenmaal ervaren hoe effectief een goed getrainde Tatra-hond hun kudde beschermt, worden vaak zeer enthousiast over deze manier van natuurbescherming. Tijdens mijn bezoek was het bouwen van een schaphok, het leeghalen van de oude stal en het maken van een omheining een mooie afwisseling met het sjouwen door de sneeuw.

Educatie

Het ideaal van Smietana is het oprichten van een Wolf Centrum in het gebied, met een educatieprogramma voor lokale bewoners (kinderen, boeren, mensen in de toeristensector) en voor de toeristen die het gebied willen bezoeken. Dit Centrum zou ook een belangrijke uitstraling naar de aangrenzende gebieden in Slowakije en de Oekraïne kunnen hebben. In Slowakije is de wolf be-

schermde, maar staat hij ook op de jachtlijst. In de Oekraïne wordt de wolf nog als ongedierte beschouwd en is hij een doelwit voor leuke jachtpartijtjes van partijbonzen. Voor het sparen voor en het bouwen van het Wolf Centrum zullen nog heel veel vrijwilligers nodig zijn.

Ideeetje voor de krokusvakantie?

Wie aan het wolvenonderzoek wil deelnemen en de conditie heeft om vele uren door een fantastisch mooi sneeuwlandschap te lopen, kan dat in of rond de krokusvakantie (5-9 maart 2001) doen. Ik ben zelf van plan dan nogmaals naar de Workshop for Wildlife Research te gaan en zal graag helpen om de reis erheen te regelen. Met meer mensen verkrijgt je immers een beter resultaat. 🐾

Literatuur

- Bobek, B., K. Perzanowski & W. Smietana, 1992. The influence of snow cover on wolf *Canis lupus* and red deer *Cervus elaphus* relationships in Bieszczady Mountains. In: Global trends in wildlife management. B. Bobek, K. Perzanowski & W. Regelin (eds). Trans. 18th IUGB Congress, Krakow 1987. Swiat Press, Krakow-Warszawa.
- Okarma, H., 2000. De Wolf. Europese wildernis. Deel 1. Uitgeverij De Kei, Amersfoort.
- Smietana, W. & J. Wajda, 1997. Wolf number changes in Bieszczady National Park, Poland. *Acta Theriologica* 42(3): 241-252.
- Smietana, W. & A. Klimmek, 1993. Diet of wolves in the Bieszczady Mountains, Poland. *Acta Theriologica* 38(3): 245-251.
- Workshop for Wildlife Research & Ecovolunteer Program, 2000. Wolf Research, Bieszczady National Park, Carpathina Mountains, Poland, 2000. Dit uitvoerige document is te downloaden via www.ecovolunteer.nl of www.ecovolunteer.be

Klarissa Nienhuys,
Van Speijkstraat 16, 9726 BL
Groningen, 050-3120741,
klnienhuys@zonnet.nl

Tatra-schapenhonden zijn wit en wollig en in de verte nauwelijks te onderscheiden van schapen. Ze zijn van oudsher gefokt om kudden schapen en geiten te beschermen tegen wolven. Nu worden ze opnieuw gefokt en getraind. De schapen zijn voor de nacht 'ingehekt'. De honden blijven erbij in de buurt.
Foto Klarissa Nienhuys

